

مدل مفهومی سرمایه‌گذاری پاک با تأکید بر راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۱/۰۸

تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۳/۲۵

علی صادقی پور*

سعید فراهانی فرد**

رضا غلامی جمکرانی***

چکیده

پرداخت وجوهات واجب شرعی چون زکات و خمس، علاوه بر توزیع ثروت بین نیازمندان و کاهش فقر و فاصله طبقاتی، طبق نص صریح قرآن و روایات باعث پاک شدن جان‌ها و اموال می‌گردد. از طرفی در اقتصاد شرکت پایه امروزی، به کارگیری اموال به عنوان سرمایه‌های پولی و مالی از عمومی‌ترین منابع کسب درآمد است. انجام فرآیند سرمایه‌گذاری و کسب سود با استفاده از سرمایه پاک موجب می‌شود صاحب سرمایه بتواند در سودهای حاصله، تصرف حلال نماید و این به نوبه خود آثار فردی و اجتماعی به همراه خواهد داشت. در مقاله پیش‌رو به دنبال این هستیم که سرمایه پاک را معرفی کرده و راهکار رسیدن به آن و نقش راهبری شرکتی در این خصوص را بیان کنیم. برای این منظور، پس از مطالعه مبانی نظری و با استفاده از روش‌های تفسیری و تحلیلی و تهیه پرسشنامه، استنتاج منطقی حاصل و در نهایت، به طراحی مدل مفهومی منتهی گردید. پرسشنامه نهایی بین متخصصان حوزوی و دانشگاهی، توزیع و پس از نظرسنجی، نظر ۷۱ نفر از خبرگان گردآوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. برای تحلیل آماری نیز از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد، توافق عمومی خبرگان نسبت به تعریف ارائه شده از عبارت جدید سرمایه پاک و راهکار رسیدن به آن وجود دارد. همچنین انجام فرآیند پاک‌سازی سرمایه، با استفاده از ابزار نظارتی و هدایت‌گر راهبری (حاکمیت) شرکتی و طراحی سازوکار هیأت نظارت شرعی، امکان‌پذیر است. در این راه ضرورت تدوین مقررات و استانداردهای حسابداری و حسابرسی مورد تأیید خبرگان قرار گرفت. در این تحقیق، سرمایه پاک و مباحث مربوط به آن منحصر به اظهار داوطلبانه و در اشخاص حقیقی می‌باشد.

کلمات کلیدی

سرمایه پاک، سرمایه‌گذاری پاک، زکات، خمس، راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی

طبقه‌بندی JEL: M48, M42, M41

alispoor@gmail.com

saeed.farahanifard@gmail.com

gholami@qom-iau.ac.ir

* کارشناس ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

** دانشیار گروه اقتصاد، دانشگاه قم (نویسنده مسئول)

*** استادیار گروه حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

مقدمه

سرمایه‌گذاری و چرخه استفاده از سرمایه، نقش مهمی در سطح خرد و کلان اقتصاد داشته و بالندگی و رشد اقتصادی کشورها را به دنبال خواهد داشت و از جهات مختلف مورد توجه اقتصاددانان و دانشمندان علوم مالی و حسابداری قرار گرفته است. در دنیای اقتصاد امروز، که براساس نفع‌پرستی استوار شده است به مسأله سرمایه‌گذاری مانند سایر موضوعات اقتصادی به عنوان یک پدیده عاری از ارزش‌ها نگاه شده است و مباحثی از قبیل هزینه فرصت سرمایه‌گذاری، نرخ بازدهی و معیارهای سرمایه‌گذاری همانند معیار ارزش فعلی و یا کارایی نهایی و... همه در راستای حداکثر کردن منافع شخصی سرمایه‌گذار به عنوان انسان عقلایی مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که در اقتصاد اسلامی، گرچه توجه به سود اقتصادی نفی نشده است اما چارچوب‌هایی برای به دست آوردن و به کارگیری آن بیان شده است که در این مقاله مورد توجه قرار می‌گیرد.

حسابداری به عنوان زبان تجارت (ثقفی، ۱۳۹۳، ص ۶۱)، نقش مهمی در ثبت و ضبط چرخه سرمایه‌گذاری دارد. باید توجه داشت به دانش حسابداری، صرفاً نمی‌توان به عنوان یک ابزار محاسبه نگاه کرد بلکه نهادی اجتماعی ایجاد شده به وسیله فرهنگ‌هاست (Deegan, 2011, p.122) و به عنوان دانشی اجتماعی که با محیط و ارزش‌ها و هنجارهای اقتصادی و فرهنگی جامعه رابطه ذاتی دارد (غلامی‌جمکرانی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۷۲) می‌تواند در به کارگیری درست سرمایه و سودآوری آن نقش مهمی داشته باشد.

دین مبین اسلام حامل پیام‌ها و دستورات اخلاقی و مذهبی است که رعایت و انجام آنها به شکل صحیح و در همه سطوح، در این دنیا و جهان آخرت موجب کامیابی و سعادت انسان‌ها می‌گردد. این دستورات مذهبی جنبه اقتصادی نیز دارند. کارل پولانی^۱ (۱۹۵۷) متفکر مشهور تصریح می‌کند نقش عنصری مانند مذهب در کارکرد اقتصاد همان‌قدر است که نهادهای پولی و یا ابزارهای فیزیکی چنان است (نمازی و دادگر، ۱۳۹۰، ص ۱۲۶). باید توجه داشت که ارزش‌های اخلاقی [و مذهبی] نُرم‌هایی رفتاری می‌باشند و تنها در صورت اجرایی شدن آنها می‌توانند مؤثر واقع شوند

حلال در محصولات غذایی، به برند «حلال» اشاره کرد که اکنون در تمام دنیا شناخته شده و کاربرد فراوان دارد. (Chapra & Ahmad, 2002, p.80) برای نمونه می‌توان به عملیاتی شدن مسأله مذهبی

اقتصاد - مخصوصاً اقتصاد شرکت پایه امروزی - برای حفظ سرمایه و کسب سود مورد انتظار سرمایه‌گذاران و ذینفعان، تمهیداتی اندیشیده که حاکمیت شرکتی یا راهبری شرکتی یکی از کارآمدترین آنهاست. راهبری شرکتی^۲ به مجموعه روابطی اطلاق می‌شود که میان ذینفعان یک سازمان وجود داشته و بر نحوه اداره و نظارت آن تأثیر می‌گذارد. هدف نهایی راهبری شرکتی پاسخ‌گویی، شفافیت، عدالت (انصاف) و رعایت حقوق ذینفعان (مسئولیت‌پذیری) می‌باشد (کردلویی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۹۲). گرچه حاکمیت شرکتی در زمینه نظارت بر جنبه مادی شرکت‌ها (حفظ سرمایه و کسب سود) و رفاه اجتماعی موفق بوده (حساس‌یگانه، ۱۳۹۴، ص ۱۰۰)، اما نظارت بر جنبه غیرمادی (انجام تکالیف اقتصادی دین مانند زکات و خمس) مغفول واقع شده است. حرمت ربا، ممنوعیت معاملات غیرشرعی و عمل به واجبات شرعی مانند خمس و زکات و... از جمله مواردی است که راهبری شرکتی از منظر رعایت شئون اسلامی می‌تواند^۳ در راستای حقوق سرمایه‌گذاران و ذینفعان و فراتر از آن رعایت تکالیف شرعی، اجتماعی و رضایت‌پروردگار - اعمال نظارت نماید.

تکالیف واجب شرعی اسلامی که جنبه مالی و اقتصادی دارند، از همان نرم‌های مذهبی می‌باشند که رعایت و اهتمام به آنها غیر از جنبه‌های فردی و دینی، جنبه اجتماعی بزرگی به همراه دارد. طبق آیات و روایات متعدد و محکم در دین اسلام، رسیدگی به وضعیت زکات و خمس، در سال مالی شرعی فرد یا موقع رسیدگی، موجب قبولی نماز، حفظ ایمان و پاک شدن جان و مال و سرمایه افراد می‌گردد و به لحاظ فقهی نیز آثار فراوانی نسبت به پرداخت نکردن وجوه شرعی وجود دارد تا جایی که از نظر برخی از مراجع، اگر کسی با دیگری شریک است ولی می‌داند شریکش خمس درآمد خود را نمی‌دهد، ادامه شراکت با او جایز نیست و تصرف در مال شرکت پس از تعلق خمس برای هر دو حرام است (مکارم‌شیرازی، ۱۳۹۱، مسأله ۱۵۱۸). لذا در این پژوهش به دنبال پاسخ به سؤالات ذیل هستیم:

۱. سرمایه پاک چیست و معیارهای پاک‌سازی آن چگونه است؟
۲. راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی چه نقشی در فرآیند پاک‌سازی سرمایه و کسب سود پاک خواهد داشت؟
۳. فرآیند تحقق سرمایه پاک و سرمایه‌گذاری پاک بر استانداردهای حسابداری و حسابرسی چه تأثیری خواهد داشت؟

برای پاسخ سؤالات فوق، با استفاده از آیات قرآن کریم و روایات معصومان و نیز کتب و مقالات معتبر مبانی نظری را استخراج و در ادامه برای رسیدن به پاسخ مطمئن به سؤالات پژوهش اقدام به طراحی پرسشنامه در دو مرحله شده و پرسشنامه نهایی بین خبرگان علوم اقتصادی، اقتصاد اسلامی، حسابداری و حسابرسی توزیع و با جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آماری اطلاعات، سؤالات تحقیق پاسخ داده شده است.

۱. ادبیات و پیشینه پژوهش

۱-۱. سرمایه و سرمایه‌گذاری

برای سرمایه و سرمایه‌گذاری معانی گوناگونی ذکر شده است. جان بلاک^۳ سرمایه را وسایل تولید ساخت بشر گفته است. در نظر ایشان، سرمایه امری فیزیکی، مادی و غیرهمگن و جمع‌ناپذیر است و شامل زمین و مواد اولیه و پول و دارایی‌های مالی نمی‌شود. این در حالی است که وی در تعریف دیگری سرمایه را، موجودی دارایی‌های مالی می‌شمرد که می‌تواند درآمدزا باشد و براساس این تعریف، پول که بالقوه درآمدزا است، سرمایه شمرده می‌شود.

دکتر فرهنگ در تعریف خود اوراق مالی را نیز داخل مفهوم سرمایه کرده است (میرمعزی، ۱۳۸۴، صص ۱۵۵-۱۶۵).

دکتر توتونچیان به مفهوم حسابداری سرمایه توجه کرده است و سرمایه یک بنگاه را چنین تعریف کرده است (توتونچیان، ۱۳۷۹، ص ۱۸۶):

سرمایه = بدهی - ارزش دارایی‌های یک واحد تولیدی

فرآیند افزودن سرمایه را (متناسب با هر تعریفی که برای سرمایه شد) سرمایه‌گذاری می‌گویند. البته کینز با توجه به اینکه سرمایه‌گذاری را در چارچوب حساب‌های ملی تعریف کرده است، بنابراین و از نظر ایشان سرمایه‌گذاری فرآیندی است که به مخارج سرمایه‌گذاری به صورت جزئی از درآمد ملی منتهی می‌شود. بدین ترتیب فقط هزینه‌هایی را در برمی‌گیرد که موجودی کالاها را افزایش می‌دهد و شامل خرید کارخانه‌ها، تجهیزات فنی، ساختمان‌ها و موجودی کالاها را افزایش دهد و شامل خرید ماشین‌های فرسوده یا کارخانه‌هایی که سال‌های قبل ساخته شده‌اند، نخواهد شد (تفضلی، ۱۳۷۶، ص ۱۵۱).

در ادبیات مالی، سرمایه‌گذاری عبارت است از به کار انداختن سرمایه یک شخص به منظور کسب درآمد به شکل بهره، سود سهام، جایزه، حتی بازنشستگی یا تغییر قیمت، خرید سهام، اوراق قرضه بدون وثیقه. چنین سرمایه‌گذاری‌هایی منجر به ایجاد دارایی مالی می‌گردد (ریاضی و ملکی، ۱۳۸۸، ص ۲).

در این مقاله سرمایه و سرمایه‌گذاری را از نگاه خرد یعنی سرمایه فرد و بنگاه مورد توجه قرار می‌دهیم، که مطابق با تعریفی است که در مبانی نظری حسابداری و گزارشگری مالی ایران از سرمایه شده است. سرمایه، حق مالی صاحب یا صاحبان یک واحد انتفاعی نسبت به دارائی‌های واحد که مبلغ آن در هر زمان از طریق کسر کردن بدهی‌های واحد از دارائی‌های آن به دست می‌آید.

با توجه به اینکه وجوهات شرعی که سررسید پرداخت آن‌ها رسیده باشد جزو بدهی فرد محسوب می‌شود، بنابراین جزو سرمایه فرد یا شرکت محسوب نمی‌شود، ولو اینکه از نظر محاسبات عرفی و حسابداری سرمایه محسوب گردد. در ادبیات دینی از چنین سرمایه‌ای که وجوهات آن پرداخت نشده به عنوان سرمایه ناپاک یاد می‌کنند و مطابق با کلام خداوند و روایات معصومین، پرداخت وجوهات شرعی موجب پاکی و حلال شدن اموال، از جمله سرمایه می‌شود.

۲-۱. سرمایه پاک و عناصر مؤثر بر آن (زکات و خمس)

بنابر آنچه گفته شد سرمایه پاک سرمایه ایست که علاوه بر تحصیل در چارچوب شریعت اسلام (مانند پرهیز از ربا و معاملات ربوی، قمار و...) وضعیت و جوهات شرعی واجب (زکات و خمس) آن نیز رسیدگی و تعیین تکلیف شده باشد. همچنین سرمایه گذاری پاک، سرمایه گذاری با سرمایه پاک در معاملات و فعالیت های اقتصادی مشروع و کسب درآمد پاک و حلال می باشد.

یکی از عواملی که در پاک سازی جان ها و به تبع آن اموال و سرمایه تأثیر دارد زکات است. زکات، درصد معینی از مال است که شخص از دارایی های خود به صورت حق الهی به دولت اسلامی می دهد یا خود به طور مستقیم در موارد آن مصرف می کند؛ در مفردات راغب اصل زکات نمو و رشد حاصل از برکت خداوندی است (محسنی گرگانی، ۱۳۸۰، ص ۲۰). زکات نخستین مالیاتی است که بر مسلمانان واجب گشت، البته پرداخت آن در ابتدا اختیاری بود و قرآن نخست مردم را به پرداخت آن تشویق می کرد؛ سپس با تشریح آیه شریفه «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا...» (توبه: ۱۰۳)، از اموال آنان صدقه (زکات) دریافت کن تا موجب تطهیر و تزکیه آنان شوی. البته به صورت فریضه واجب درآمد. زکات در قرآن بیش از ۳۰ مرتبه آمده است. همراهی زکات با نماز در قرآن کریم نشان از جایگاه و اهمیت این فریضه الهی دارد. بیش از ۲۰ مرتبه زکات با نماز در آیات مختلف همراه است. زکات در بسیاری از موارد جزو مهم ترین رسالت انبیاء بوده و این امر از اولین و بارزترین وظایف پیامبرانی همچون، عیسی ابن مریم (مریم: ۳۱)، موسی (بقره: ۴۳) اسحاق و یعقوب (انبیاء: ۷۳)، اسماعیل (مریم: ۵۵) و... شمرده شده است. ذیل تفسیر سوره مبارکه توبه، خداوند متعال پرداخت زکات را نشانه پاکی فرد و جامعه می داند. آنها را از رذایل اخلاقی، از دنیاپرستی و بخل پاک می کند و نهال نوع دوستی و سخاوت و توجه به حقوق دیگران را در آنها پرورش می دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۹، ص ۲۴۹).

عنصر دیگری که باعث پاک شدن مال و سرمایه می گردد، خمس است. در روایتی امام صادق(ع)، هدف از گرفتن خمس را تطهیر مسلمانان می شمرد.^۴ در جای دیگر امام

باقر(ع) نیز فلسفه قرار دادن خمس را تزکیه و تطهیر شیعیان دانسته و به آیه شریفه «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...» (توبه: ۱۰۳)، تمسک می‌کند.^۵

طبق آیه «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى وَ الْيَتَامَى وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَ...» (انفال: ۴۱)، پرداخت خمس بر مسلمانان واجب شده است. آیه خمس بعد از جنگ بدر نازل شد؛ بنابراین تشریح خمس را نیز می‌توان در سال دوم هجری دانست؛ البته غنائم جنگ بدر، به طور کلی بین جنگاوران تقسیم شد و نخستین درآمد دولت، از بابت خمس اموال بنی‌قینقاع، فرقه پیمان شکن یهودی بود که بعد از جدا کردن خمیشان، پیامبر اکرم(ص) آنها را بین مسلمانان تقسیم کرد. همچنین غنائم منقول بنی قریظه (سال پنجم هجری)، بنی‌المصطلق (سال ششم هجری)، خیبر و وادی القری (سال هفتم هجری) و غنائمی که در جنگ حنین (سال هشتم هجری) بین مسلمانان تقسیم شد، مشمول خمس گردید.

موارد مشمول خمس در نظر فقیهان امامیه عبارت‌اند از: اول منفعت کسب، دوم معدن سوم گنج، چهارم مال حلال مخلوط به حرام، پنجم جواهری که با غواصی در دریا به دست آید، ششم غنائم جنگی و هفتم زمینی که کافر ذمی (اهل کتاب) از مسلمان بخرد (مرعشی‌نجفی، ۱۳۶۸، ص ۲۸۱). امروزه مهمترین مورد خمس، منفعت کسب است که بعد از کم شدن هزینه‌های مصرف شده و طبق شرایط گرفته می‌شود.

علمای اهل سنت آیه خمس را در خصوص خمس غنیمت جنگی دانسته‌اند؛ اما فقیهان امامیه واژه غنیمت را شامل همه مواردی که نام بردیم می‌دانند، واژه غنیمت در لغت به درآمد و فایده‌ای که به انسان می‌رسد، اطلاق شده است. قرطبی از مفسران اهل سنت در تفسیر خود می‌نویسد: غنیمت در لغت به هر چیزی اطلاق می‌شود که انسان آن را با تلاش و کوشش به دست آورد. آلوسی در تفسیر روح المعانی می‌گوید: غنیمت در اصل به هرگونه سود و منفعتی گفته می‌شود (حاج‌شیرازی، ۱۳۸۹، ص ۱۸).

۳-۱. آثار اقتصادی سرمایه پاک

مهم‌ترین اثر پرداخت وجوهات شرعی اعم از زکات یا خمس، تطهیر جامعه مسلمانان از رذایل اخلاقی و کاهش بزهکاری در سطح جامعه بوده که نتیجه روشن تطهیر جان‌ها

مطابق آیه شریفه می‌باشد. در کنار این مهم، تحقق و اجرایی شدن این فریضه در مورد سرمایه‌گذاری به طور خاص و در کلیه امور زندگی به طور عام، برکت را در زندگی پرداخت‌کنندگان ایجاد کرده و به پشتیبانی از فقرا و نیازمندان جامعه می‌پردازد. به عبارت دیگر موجب جلوگیری از انباشت ثروت و سرمایه، همچنین موجب بازتوزیع ثروت و کاهش فاصله طبقاتی می‌شود. تحقیقات هم نشان داده که پرداخت وجوهات شرعی موجب کاهش ضریب جینی و بهبود توزیع درآمد و ثروت می‌گردد (ورهرامی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۹-۲۶). همچنین طی مطالعاتی در زمینه اثرگذاری خمس بر مصرف و سرمایه‌گذاری با استفاده از مدل کالدور مشخص گردید که وجود خمس و انجام دستورات الهی، نه تنها مانع دسترسی به رشد یکنواخت نمی‌شود، بلکه در جهت توزیع ثروت در جامعه اثرگذاری مثبت به همراه خواهد داشت (تاری و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۵۴).

مسئله انباشت ثروت و باز توزیع آن از دغدغه‌های همیشگی اندیشمندان بوده است. توماس پیکتی^۶ با مخالفت با سرمایه‌های بزرگ (انباشت شده) و ناپاک خواندن برخی از اقلام آنها، معتقد است بالابودن نرخ بازده سرمایه (r) نسبت به نرخ رشد اقتصادی (g) موجب انباشت ثروت و سرمایه در طول زمان و گسترش فاصله طبقاتی شده است. وی برای حل این معضل پیشنهادهایی ارائه داده که اصلی‌ترین آنها، مالیات ستانی تصاعدی از سرمایه، آن هم در سطح جهانی می‌باشد (Piketty, 2013, pp.39, 77 & 645). پیشنهاد پیکتی از همان ابتدا با موافقت و مخالفت بزرگان علمی روبرو شد. از جمله مخالفان، اقتصاددان صاحب نوبل شیلر^۷ می‌باشد. یکی از علل آن وجود نوعی اجبار در راهکار ارائه شده توسط پیکتی و شاید دیگری نگاه اقتصاد کلان به حل معضل کاهش فاصله طبقاتی بدون توجه به مبانی خرد آن باشد. همان‌طور که اقتصاددان نوبلیست دیگر - ژوزف استیگلیتز - معتقد است راهکار حل معضلات اقتصادی، پدید آوردن اقتصاد خرد سازگار با رفتار اقتصاد کلان می‌باشد (Stiglitz, 2011, p.305). راهکارهای موجود بارها آزمون شده و نتیجه قابل توجهی در زمینه کاهش فاصله طبقاتی و رفع فقر نداشته است. در صورتی که راهکار پیشنهادی و عملیاتی ارائه‌شده در پژوهش حاضر، در چارچوب اسلام، در بدو

ورود سرمایه به چرخه سرمایه‌گذاری، داوطلبانه و براساس خود اظهاری بوده و تأکید بر جنبه‌های فردی قضیه دارد (تولید و پس‌انداز تک‌تک افراد جامعه).

۱-۴. راهبری (حاکمیت) شرکتی

مطالعه راهبری شرکتی مطالعه مکانیزه سرمایه‌گذاری در شرکت‌هاست. اولین مفهوم عبارت راهبری شرکتی از واژه لاتین Gubernare به معنای هدایت کردن گرفته شده که معمولاً برای هدایت یک کشتی به کار می‌رود و دلالت بر این دارد که راهبری شرکتی مستلزم هدایت است نه کنترل (حساس‌یگانه، ۱۳۹۱، ص ۱۰۰). ادبیات موجود نشان می‌دهد، می‌توان ریشه و تاریخ اصل بحث اعمال نظارت و هدایت و کنترل بر شرکت‌ها را در عمق تاریخ و تأسیس اولین شرکت‌های سهامی با مسئولیت محدود جستجو کرد. بحران‌های مالی در خصوص تأثیر بر راهبری شرکتی هم، تکمیل‌کننده و ادامه‌دهنده حلقه راهبری شرکتی می‌توانند باشند، که البته پایان آن نیز نخواهند بود. برای درک بهتر ریشه و تاریخ حاکمیت شرکتی مطالعه کتاب برآمدن پول، تاریخ مالی جهان (۲۰۰۹) نوشته نیال فرگوسن^۸ توصیه می‌گردد. با این همه هیچ تعریف مورد توافقی هم در خصوص راهبری شرکتی وجود ندارد. بروز دیدگاه‌های متفاوت و مختلف در این زمینه، تعاریف متعددی را عرضه نموده است. با وجود دیدگاه‌های متعدد، عمده این تعاریف از دو دیدگاه منشعب می‌شود. دیدگاه محدود و دیدگاه گسترده. در دیدگاه محدود راهبری شرکتی به رابطه شرکت و سهامداران محدود می‌شود که یک الگوی قدیمی است و در قالب تئوری نمایندگی^۹ بیان می‌شود.

آغاز مالکیت شرکت از طریق مالکیت سهام، تأثیر چشم‌گیری بر روش کنترل شرکت‌ها داشت و بدین ترتیب مالکان، اداره شرکت‌ها را به مدیران تفویض کردند. جدایی مالکیت از مدیریت (کنترل) منجر به یک مشکل سازمانی مشهور بنام (مشکل نمایندگی^{۱۰}) شد. دانشمندان از زوایای مختلف به این موضوع پرداختند تا نهایتاً جنسن و مک‌لینگ^{۱۱} (۱۹۷۶) مبانی تئوری نمایندگی را مطرح نمودند. آنها مدیران شرکت‌ها را به عنوان (کارگزاران) و سهامداران را به عنوان (کارگمار) تعریف کردند. یکی از فرضیات اصلی تئوری نمایندگی این است که کارگمار و کارگزاران تضاد منافع دارند.

در تئوری مالی یک فرض اساسی این است که هدف اولیه شرکت‌ها افزایش ثروت سهامداران است؛ اما در عمل این‌گونه نیست. این احتمال وجود دارد که مدیران ترجیح دهند منافع خود، مانند کسب بیشترین پاداش ممکن را تعقیب کنند. این مشکل نمایندگی، ضرورت کنترل مدیریت شرکت‌ها توسط سهامداران را نشان می‌دهد.

در دیدگاه گسترده، راهبری شرکتی را می‌توان به صورت یک شبکه از روابط دید که نه تنها بین شرکت‌ها و مالکان آنها (سهامداران)، بلکه بین یک شرکت و عده زیادی از ذینفعان از جمله کارکنان، مشتریان و فروشندگان، دارندگان اوراق قرضه و... وجود دارد، چنین دیدگاهی در قالب «تئوری ذینفعان»^{۱۲} هم دیده می‌شود.

این تئوری به تدریج از دهه ۱۹۷۰ توسعه یافت. یکی از اولین توضیحات در مورد این تئوری در رشته مدیریت، توسط فریدمن^{۱۳} (۱۹۸۴) ارائه گردید. وی تئوری عمومی شرکت را مطرح و پاسخ‌گویی شرکتی را به گروه‌های گسترده‌ای از ذینفعان پیشنهاد کرد. به مرور زمان، نقش شرکت‌ها در جامعه، توجه افراد را به خود جلب کرده و با تأثیر خود بر کارکنان، محیط زیست، اجتماعات محلی و همچنین سهامدارانشان، مرکز اصلی مباحثات بوده است.

با توجه به دیدگاه‌های فوق، تعاریف متنوعی از راهبری شرکتی ارائه شده است برخی از این تعاریف‌ها (حساس‌یگانه، ۱۳۹۱، ص ۱۰۲) عبارت‌اند از:

- کادبری^{۱۴} (۱۹۹۲)، سیستمی که با آن شرکت‌ها هدایت یا کنترل می‌شوند.
- کیزی و رایت^{۱۵} (۱۹۹۳)، ساختارها، فرآیندها، فرهنگ‌ها و سیستم‌هایی که عملیات موفق سازمان را فراهم می‌کنند.
- تری‌گر^{۱۶} (۱۹۸۴)، راهبری شرکتی مربوط به اداره عملیات شرکت نیست، بلکه مربوط به هدایت بنگاه اقتصادی، نظارت و کنترل اعمال مدیران اجرایی و پاسخگویی آنها به تمام ذینفعان شرکت می‌باشد.

نقطه مشترک تمامی این تعاریف و هدف مستتر در آنها، پاسخ‌گویی و هدایت می‌باشد. در این پژوهش نشان خواهیم داد، راهبری شرکتی می‌تواند با توانایی‌ها و

سازوکارهای خود، مسئولیت خود در قبال مؤلفه‌های دینی و مذهبی را اعمال کند که هم به این دنیا مربوط می‌شود و هم به جهان آخرت.

۱-۵. راهبری شرکتی تحت پارادایم اسلامی و نمونه اجرایی

وقتی از راهبری شرکتی متعارف صحبت می‌گردد، ملاک اعمال نظارت و کنترل بر موارد موجود در اقتصاد مربوط به همان پارادایم (اقتصاد متعارف) می‌باشد.

نظارت بر عملکرد شرکت‌ها، کسب سود مورد انتظار، کنترل ریسک موجود در سرمایه‌گذاری، حفظ منابع طبیعی که عمدتاً مادی هستند؛ اما پارادایم اسلامی حاکم بر راهبری شرکتی، می‌بایست علاوه بر نظارت و کنترل و هدایت بر جنبه‌های مادی سرمایه‌گذاری و فعالیت اقتصادی، بر جنبه‌های غیرمادی ملحوظ در شریعت اسلام نیز نظارت داشته باشد. سود و زیان، جنبه مادی مسأله سرمایه‌گذاری را در برمی‌گیرد. در تفکر اسلامی غیر از سود و زیان، بحث فلاح و خسران نیز مطرح است (نجفی، ۱۳۹۰، ص ۱۶۰).

فلاح و خسران، از منظری به سرمایه‌گذاری نگاه می‌اندازد که ممکن است تمامی سود و زیان سرمایه‌گذاری را تحت‌الشعاع خود قرار دهد. به همین دلیل برای یک مسلمان مقید به رعایت شریعت در تمام شئون زندگی این مسأله مهم و اصل است. به خصوص کسب درآمد پاک و حلال برای مصرف در زندگی، از پایه‌های اصلی و اساسی و زیربنای رعایت و قبولی سایر واجبات دینی می‌باشد. دین مبین اسلام نسبت به مسائل اقتصادی حساسیت دارد، طوری که اگر درآمد و کسب، از راه حلال صورت نگیرد کل ارکان زندگی فاسد می‌داند؛ بنابراین، وجود یک نهاد نظارتی و مراقب برای عمومی‌ترین حالت درآمد مردمی یعنی سرمایه‌گذاری از هر نوع و هر فعالیت، لازم است که هم بر جنبه‌های مادی سرمایه‌گذاری نظارت کند و هم بر جنبه‌های غیرمادی و اصطلاحاً دینی.

بحث رعایت شئون و قواعد اسلامی در فعالیت‌های اقتصادی جوامع مسلمان سال‌هاست که ذهن اندیشمندان اسلامی را به خود مشغول کرده. یکی از کارهای مهمی که تاکنون صورت پذیرفته، تأسیس مؤسسات مالی و بانک‌های اسلامی است. سال‌ها در

کشورهای مختلف در زمینه تأسیس این بانک‌ها و مؤسسات مالی که تحت لوای شریعت اسلام فعالیت می‌کنند تحقیقات مفصل صورت گرفته. نهایتاً این نوع بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی تأسیس و سپس مؤسسه حسابداری و حسابرسی برای تأمین مالی اسلامی^{۱۷}، در سال ۱۹۹۱ در کشور بحرین تأسیس گردید (جابری، ۱۳۸۹، ص ۳). همچنین بانک نگارای مالزی هم اقداماتی مشابه انجام داده است. با انتشار استانداردهای حسابداری و حسابرسی متعدد برای مؤسسات مالی اسلامی نیاز به مقررات و استانداردهای راهبری شرکتی نیز احساس شد. در همین راستا مراکز مذکور اقدام به تدوین چند استاندارد راهبری شرکتی (شریعت) نموده‌اند.

۲. پیشینه پژوهش

تحقیقی که از منظر پژوهش حاضر به مسائل رسیدگی به وضعیت وجوهات شرعی و همچنین نقش حسابداری و راهبری شرکتی در این خصوص باشد، یافت نشد. با این حال به چند مورد از تحقیقاتی که به نوعی با موضوعات اصلی پژوهش (حسابداری و راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی و اهمیت مؤلفه‌های اسلامی زکات و خمس در اقتصاد و...) مرتبط بودند، اشاره می‌گردد:

حساس یگانه (۱۳۸۴)، سلسله پژوهش‌هایی پیرامون «مفاهیم و سیستم‌های حاکمیت شرکتی» انجام دادند. ایشان عنوان می‌نمایند با توجه به اقبال روزافزون به مسائل حاکمیت شرکتی در جامعه متخصصان، تحقیقات دانشگاهی در این زمینه رونق گرفته و معیارهای نوین در این مورد آمده و می‌آید. همچنین به انواع سیستم‌های حاکمیت شرکتی اشاره داشته و آنها را معرفی می‌نماید. شاید بتوان ادعا کرد حاکمیت شرکتی در ایران با نام ایشان شناخته می‌شود.

عظیمی دخت شورکی و مصباحی مقدم (۱۳۸۷)، در پژوهشی با عنوان «مالیات اسلامی و توزیع آن»، پیرامون خمس و زکات و اثرات توزیع آنها در جامعه پرداختند. در این پژوهش آمده دو مورد از منابع درآمدی اسلام که شباهت بسیاری با مالیات‌های امروزی داشته و در اسلام بر آنها تأکید و سفارش زیاد شده زکات و خمس هستند. مالیات اسلامی زکات، شبیه مالیات بر کالا و خمس شبیه مالیات بر پس‌انداز و درآمد

است. نهایتاً با برشمردن موارد شمول خمس، عنوان می‌دارد اثرات توزیعی دو مورد ارباح مکاسب (سود کسب) و معادن در شرایط امروزی از اهمیت بیشتری برخوردار است.

عرب‌مازار یزدی و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «حسابداری در زمینه محاسبه خمس»، به موضوع تخصصی خمس و نحوه محاسبه آن پرداخته است. در این پژوهش با طرح مثال‌هایی، مسأله آموزش محاسبه خمس را به حسابداران آموخته و نهایتاً توصیه می‌نمایند^{۱۸} به دلیل اهمیت جایگاه خمس و وجوب شرعی آن- این مقوله به صورت آکادمیک آموزش داده شود.

فرزانی و مرتضی‌زاده (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «نگاهی دیگر به اصول حاکمیت شرکتی متعارف از منظر اسلام»، به مقایسه مفاهیم حاکمیت شرکتی مورد نظر «سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی»^{۱۸} و حاکمیت شرکتی متعارف پرداخته و آنها را با یکدیگر مقایسه کرده و بدین نتیجه می‌رسد که ابعاد دیدگاه اسلامی حاکمیت شرکتی افق وسیع‌تری نسبت به دیدگاه -سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی- دارد. نجفی (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود با عنوان «دکترین حسابداری اسلام»، به چستی، چرایی و چگونگی حسابداری اسلامی اشاره دارد. در این تحقیق اشاره می‌گردد که این نوع حسابداری، علاوه بر سود و زیان (نفع و ضرر) در این دنیا، فلاح و خسران که معطوف به آخرت هستند را هم محاسبه کرده و در نظر دارد.

همت‌فر و همکاران (۱۳۹۱)، در پژوهشی با عنوان «الگوی حاکمیت شرکتی اسلامی»، اقدام به طرح‌الگویی برای این مهم نموده‌اند. این پژوهش ضمن معرفی انواع الگوهای حاکمیت شرکتی آنگلو-ساکسون و الگوی اروپایی، به ارزیابی آنها پرداخته. در نهایت با استفاده از مبانی توحید و مشورت در اسلام، الگویی برای راهبری شرکتی از منظر اسلام ارائه نموده است.

غلامی‌جمکرانی و همکاران (۱۳۹۲ و ۱۳۹۴)، در دو مقاله با عناوین «ضرورت چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی از منظر خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی» و «مؤلفه‌های کلیدی مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی»، در خصوص ضرورت حسابداری مبتنی بر مؤلفه‌های اسلامی تأکید دارد. در این پژوهش‌ها

خبرگان و صاحب نظران حسابداری، در مورد اهمیت پرداختن به حسابداری مبتنی بر قواعد اسلامی، اجماع و موافقت دارند. دامنه شمول این پژوهش را می توان از گزارشگری مالی تا راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی گسترش داد.

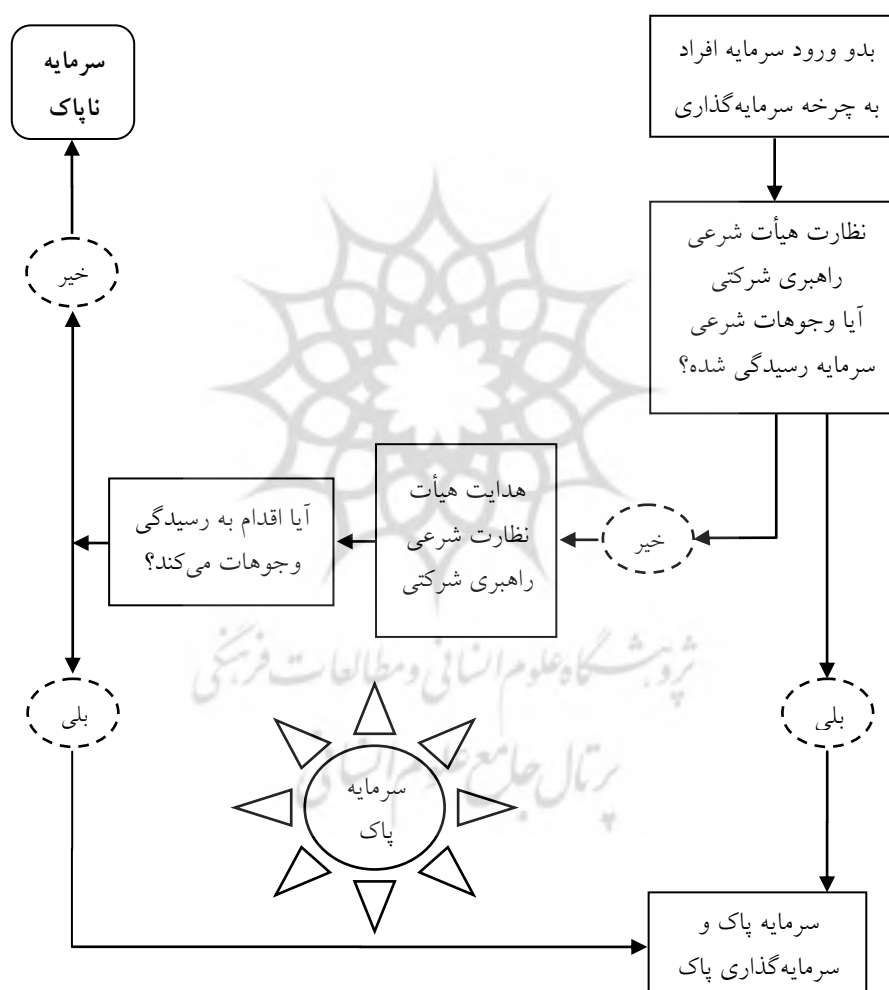
سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی (۱۹۹۱)، برای تحقق و بسط مقوله زکات و همچنین حذف ربا از اقتصاد، اقدامات عملی و گسترده ای انجام داده است. اعمال راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی، تفکیک نوع سرمایه گذاری به محدود و نامحدود و همچنین الزام به تهیه صورت های مالی که در آن ثبت و ضبط زکات و محاسبه آن پیش بینی گردیده، از دستاوردهای این مؤسسه می باشد.

چپرا و احمد^{۱۹} (۲۰۰۲)، پژوهش مفصلی در چندین کشور اسلامی تحت عنوان «حاکمیت شرکتی در مؤسسات مالی اسلامی» پیرامون اهمیت و نقش نظارت بر مؤسسات مالی اسلامی به منظور اعمال حاکمیت شرکتی مؤثر انجام داده اند. نتیجه بررسی ها نشان می دهد اعمال حاکمیت شرکتی بر فعالیت های بانک ها و مؤسسات مالی اسلامی و نظارت بر عملکرد آنها از منظر شریعت اسلام (مانند حذف ربا و معاملات نامشروع و...) موجبات موفقیت بیشتر آنها را فراهم می کند.

ناول قاسم و همکاران^{۲۰} (۲۰۱۳)، در پژوهشی به مقایسه وضعیت راهبری شرکتی (شریعت) در سه مرکز «سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی»، «شورای خدمات مالی اسلامی»^{۲۱} و «بانک نگارای مالزی»^{۲۲} پرداختند و پس از بررسی به این نتیجه رسیده اند که سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی تاکنون ۷ مورد استاندارد در خصوص راهبری شرکتی و نظارت شرعی تدوین نموده است و همچنین راهبری شرکتی در شورای خدمات مالی اسلامی براساس حدود و درخواست سیستم نظارتی شریعت و ویژگی های کیفی کمیسیون مربوطه سرپرستی می شود. همچنین بانک نگارای مالزی با فراهم سازی ساختار راهبری شرکتی نیازهای کلی و ویژگی های کیفی بازرسی شریعت را فراهم می کند.

۳. مدل مفهومی

مدل مفهومی برای درک بهتر رابطه بین مؤلفه‌های مختلف به کار می‌رود. پژوهش حاضر در جهت شناساندن عبارتی جدید تحت عنوان «سرمایه پاک» در اقتصاد و به تبع آن حسابداری و ارتباط آن با دیگر مؤلفه‌های مرتبط و تأثیر متقابل از یکدیگر است. بنابراین با ترسیم مدل ذیل درک بهتری از بحث پژوهش ارائه خواهد شد:

نمودار (۱): مدل مفهومی سرمایه‌گذاری پاک با تأکید بر راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

۴. روش تحقیق

۴-۱. روش و ابزار جمع‌آوری اطلاعات (تهیه پرسشنامه)

برای دست یافتن به نتایج پژوهش از روش پرسشنامه‌ای استفاده گردید. در این روش، طی دو مرحله طراحی و آزمون، پرسشنامه نهایی آماده و با توزیع حضوری و ارسال توسط پست الکترونیک، نسبت به جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های پژوهش اقدام گردید. در این پژوهش برای پی بردن به گویه‌ها و عوامل ضروری و اثرگذار بر مؤلفه‌های اصلی، از میان ادبیات و پیشینه نظری، تعداد ۱۰ گویه استخراج و برای بررسی بین ۵ نفر از متخصصین و خبرگان حوزه اقتصاد مسلط به احکام اسلامی تا درجه اجتهاد و متخصصان حوزه حسابداری و حسابرسی آشنا به مؤلفه‌های مذهبی توزیع گردید (جدول ۱).

جدول (۱): مشخصات خبرگان، آزمون‌های انتخاب عوامل و سؤالات

ردیف	مدرک		رتبه علمی			رشته تخصصی	
	دکتر	کارشناسی ارشد	دانشیار	استادیار	مربی	اقتصاد اسلامی	حسابداری
۱	*		*			*	
۲	*		*	*		*	
۳	*		*	*		*	
۴	*		*	*		*	*
۵	*		*	*		*	*
جمع	۵	۰	۱	۴	۱	۳	۲

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

۴-۲. بررسی روایی محتوایی آزمون

آزمون روایی محتوایی به تحلیل یک آزمون بستگی داشته و تعیین آن براساس قضاوت ذهنی و فردی است. در این روش سؤال‌های آزمون در اختیار متخصصان یا برخی از آزمودنی‌ها گذاشته می‌شود و از آنها می‌خواهند که مشخص کنند آیا سؤالات آزمون صفت موردنظر را اندازه‌گیری می‌کند و اینکه آیا سؤال‌ها کل محتوای آزمون را در

برمی‌گیرد یا خیر؟ در صورتی که بین افراد مختلف در زمینه روایی آزمون توافق وجود داشته باشد، آن آزمون دارای روایی محتوایی است. برای بررسی روایی محتوایی آزمون به شیوه ذیل عمل می‌گردد:

شاخص نسبت روایی محتوایی^{۲۳}: این شاخص توسط لاوشه^{۲۴} طراحی شده است. جهت محاسبه این شاخص از نظرات کارشناسان متخصص در زمینه آزمون مورد نظر استفاده می‌شود و با توضیح اهداف آزمون برای آنها و ارائه تعاریف عملیاتی مربوط به محتوای سؤالات، از آنها خواسته می‌شود تا هر یک از سؤالات را براساس طیف سه بخشی لیکرت^{۲۵} «گویه ضروری است»، «گویه مفید است ولی ضروری نیست» و «گویه ضرورتی ندارد» طبقه‌بندی کنند. سپس براساس فرمول ذیل، نسبت به روایی محتوایی محاسبه شده و طبق جدول (۲) گزینه‌های مورد نظر انتخاب می‌شوند:

$$CVR = \frac{\text{تعداد کل متخصصین} - \text{تعداد متخصصینی که گزینه ضروری را انتخاب کرده‌اند}}{2}$$

$$CVR = \frac{\text{تعداد کل متخصصین}}{2}$$

جدول (۲): حداقل مقدار قابل قبول براساس تعداد متخصصین پاسخگو CVR

تعداد متخصصین	مقدار CVR	تعداد متخصصین	مقدار CVR	تعداد متخصصین	مقدار CVR
۵	۰/۹۹	۱۱	۰/۵۹	۲۵	۰/۳۷
۶	۰/۹۹	۱۲	۰/۵۶	۳۰	۰/۳۳
۷	۰/۹۹	۱۳	۰/۵۴	۳۵	۰/۳۱
۸	۰/۷۵	۱۴	۰/۵۱	۴۰	۰/۲۹
۹	۰/۷۵	۱۵	۰/۴۹	-	-
۱۰	۰/۶۲	۲۰	۰/۴۲	-	-

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

پس از توزیع پرسشنامه عوامل و بررسی و محاسبه داده‌ها، نتایج نشان داد که از میان ۱۰ عامل مورد آزمون، ۴ عامل ذیل به عنوان عوامل اصلی و ضروری پژوهش حاضر انتخاب شدند:

۱. تعریف سرمایه پاک؛
۲. شناخت و تشخیص سرمایه پاک و سرمایه‌گذاری پاک از منظر رسیدگی یا پرداخت وجوهات شرعی؛
۳. نقش متقابل فرآیند سرمایه پاک و سرمایه‌گذاری پاک در تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی؛
۴. تأثیر هیأت نظارت شرعی راهبری شرکتی بر سرمایه‌گذار، سرمایه و سرمایه‌گذاری پاک.

عوامل ۴ گانه فوق می‌بایست با طراحی سؤالات متعدد، مورد واکاوی قرار گرفته و شقوق مختلف اثرگذاری آنها مشخص شوند تا پژوهش را در رسیدن به مقصد یاری نمایند. پس از بررسی‌های بسیار و برای این منظور، ۱۸ سؤال طرح و مورد قضاوت خبرگان و اساتید دانشگاهی رشته‌های مربوطه (جدول ۱) قرار گرفت. ضمناً از ایشان درخواست گردید که اگر سؤالات دیگری را برای روشن شدن بهتر زوایای پژوهش لازم می‌دانند، مطرح نمایند. ۱۸ سوال طرح شده با طیف لیکرت ۳ بخشی «کاملاً مرتبط»، «تا اندازه‌ای مرتبط» و «نا مربوط» آزمون گردید. سؤالات ۱۸ گانه بین متخصصین توزیع و نهایتاً، خبرگان و اساتید ۱۰ سؤال را برای پرسشنامه نهایی انتخاب نمودند. لازم به ذکر است در انتخاب سؤالات بازم از آزمون بررسی روایی محتوایی و شاخص لاوشه استفاده گردید.

۳-۴. بررسی پایایی آزمون

عام‌ترین شاخص پایایی آزمون‌ها و ابزار اندازه‌گیری (پرسشنامه) استفاده از شاخص آلفای کرونباخ است. آزمون یا پرسشنامه پایا، پرسشنامه‌ای است که در صورت اجرای دوباره نتایج تقریباً یکسانی به دست دهد. با استفاده از این شاخص، پایایی پرسشنامه

مورد آزمون قرار گرفت که با توجه به مقدار آلفا که ۸۵۲ می‌باشد پایایی کلی پرسشنامه پذیرفته شده است.

۴-۴. روش نمونه‌گیری و حجم نمونه آماری

برای جمع‌آوری پاسخ‌ها و داده‌ها جهت حصول نتیجه مطمئن و تخصصی، رجوع به متخصصین و خبرگان مرتبط ضرورت دارد. در پژوهش حاضر، یک فرد متخصص و خبره عبارت است از شخصی که دانش و مهارت‌های تخصصی موردنیاز در یک زمینه خاص را از طریق آموزش‌های رسمی و کارآموزی و تجربه کسب نموده باشد. بر این اساس، خبرگان شامل آن دسته از افراد حرفه‌ای است که در زمینه مورد پژوهش، تخصص و دانش لازم و کافی داشته باشند. بنابراین به منظور انجام یک نظرسنجی عمومی در مورد عوامل و ویژگی‌های کلیدی سرمایه پاک و راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی، از جامعه آماری مورد نظر در این پژوهش سؤالاتی مورد بررسی قرار می‌گیرد. اعضای خبرگان مرتبط با مبانی پژوهش، به منظور انتخاب تخصصی در خصوص عوامل یادشده در سطور بالا، به شرح ذیل می‌باشند:

- ا. اعضای هیأت علمی گروه‌های حسابداری و حسابداری دانشگاهی و حرفه‌ای؛
- ب. اساتید و اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها، متخصص در علم اقتصاد و اقتصاد اسلامی و دارای تحصیلات اقتصادی و حوزوی بعضاً تا درجه اجتهاد؛
- ت. پژوهشگران دانشگاهی و حوزوی فعال در پژوهشگاه‌ها، متخصص در اقتصاد و مبانی اسلامی بعضاً تا درجه اجتهاد.

پرسشنامه‌های نهایی حاوی ۱۰ سؤال، از دو طریق مراجعه حضوری و همچنین ارسال با پست الکترونیک بین متخصصین توزیع گردید. در مجموع تعداد ۱۲۰ پرسشنامه توزیع موفق شد که نهایتاً تعداد ۷۱ مورد از آنها به صورت کامل جمع‌آوری گردیده است. با توجه به اینکه جامعه نمونه از بین خبرگان متخصص انتخاب شده بودند، تعداد ۷۱ پرسشنامه واصله حجم آماری خوبی را برای پژوهش نشان می‌دهد.

۵. تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع آوری شده

برای آنکه دستیابی به یافته‌های تحقیق با دقت و سهولت بیشتری انجام پذیرد، تجزیه و تحلیل پاسخ‌ها و انجام آزمون‌های آماری در این خصوص ضرورت دارد. برای دستیابی به روایی پرسشنامه^۵ همان‌طور که ذکر گردید- از ۲ مرحله شاخص لاوشه و برای بررسی پایایی سؤالات از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. به علاوه با توجه به نوع سؤال‌های طراحی شده در پرسشنامه و همچنین ماهیت تحقیق، آزمون تی-تک نمونه‌ای به کار رفته است. لازم به ذکر است با توجه به اینکه تعداد پاسخ‌دهندگان از ۳۰ نفر بیشتر است (۷۱ نفر)، لذا طبق قاعده حد مرکزی توزیع داده‌ها به توزیع نرمال میل نموده، بنابراین مجاز هستیم از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده کنیم. برای ارزیابی شدت موافقت یا مخالفت پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه، از این آزمون استفاده می‌گردد. برای کسب اطلاع از میزان اهمیت پاسخ‌دهندگان به تک تک سؤالات، از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی و نشان دادن میزان اهمیت عوامل نزد خبرگان استفاده شده است. نتایج حاصل از اجرای آزمون‌ها در ادامه ارائه خواهد شد.

۵-۱. آزمون گویه‌ها (توصیفی و تی تک نمونه‌ای)

در این بخش برای بررسی رد یا پذیرش مفهوم مستتر در هر گویه، براساس ارزش‌گذاری گزینه‌های پرسش‌نامه از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است. برای بررسی میانگین یک گروه با یک مقدار ثابت از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده می‌گردد. فرضیه صفر این آزمون بیان می‌کند که بین میانگین پاسخ‌های افراد به سؤالات مربوط به هر گویه و گزینه‌های هر سؤال با مقدار مدنظر (ارزش ۶) اختلاف معناداری وجود ندارد. چنانچه مقدار احتمال آزمون از ۰.۰۵ بزرگ‌تر باشد این فرضیه پذیرفته و در غیر این صورت این فرضیه رد می‌شود. نتایج آزمون توصیفی گویه‌ها در جدول (۳) قابل مشاهده می‌باشد.

جدول (۳): خلاصه آزمون توصیفی مربوط به هر چهار گویه

خطای استاندارد میانگین	انحراف معیار	میانگین	تعداد	عوامل
۰.۲۶۱۲۳	۲.۲۰۱۱۳	۹.۴۲۹۶	۷۱	عامل اول

خطای استاندارد میانگین	انحراف معیار	میانگین	تعداد	عوامل
۰.۲۳۴۷۵	۱.۹۷۸۰۳	۸.۷۴۶۵	۷۱	عامل دوم
۰.۲۹۷۰۱	۲.۴۸۴۹۵	۸.۵۵۰۰	۷۰	عامل سوم
۰.۲۶۵۰۸	۲.۲۳۳۵۸	۸.۶۶۲۰	۷۱	عامل چهارم

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

در جدول (۴) نتایج آزمون تی تک نمونه‌ای برای سؤالات مشاهده می‌گردد.

جدول (۴): خلاصه آزمون تی برای سؤالات ۱۰ گانه

سؤالات	ارزش آزمون = ۶					نتایج	
	آماره آزمون	درجه آزادی	مقدار احتمال آزمون	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵ درصد		پرسش‌های مربوطه
					حد بالا	حد پایین	
اول	۱۶.۹۴۴	۷۰	۰.۰۰۰	۴.۰۴۲۲۵	۳.۵۶۶۴	۴.۵۱۸۱	موافقت
دوم	۷.۷۸۵	۷۰	۰.۰۰۰	۲.۸۱۶۹۰	۲.۰۹۵۳	۳.۵۳۸۵	موافقت
سوم	۴.۷۹۶	۶۹	۰.۰۰۰	۱.۸۴۲۸۶	۱.۰۷۶۲	۲.۶۰۹۵	موافقت
چهارم	۷.۷۵۰	۷۰	۰.۰۰۰	۲.۶۴۷۸۹	۱.۹۶۶۴	۳.۳۲۹۳	موافقت
پنجم	۱۶.۱۲۳	۷۰	۰.۰۰۰	۳.۷۷۴۶۵	۳.۳۰۷۷	۴.۲۴۱۶	موافقت
ششم	۷.۲۶۷	۶۹	۰.۰۰۰	۲.۵۴۲۸۶	۱.۸۴۴۸	۳.۲۴۰۹	موافقت
هفتم	۷.۹۷۰	۶۹	۰.۰۰۰	۲.۵۵۷۱۴	۱.۹۱۷۰	۳.۱۹۷۳	موافقت
هشتم	۵.۹۱۶	۷۰	۰.۰۰۰	۲.۱۶۹۰۱	۱.۴۳۷۸	۲.۹۰۰۲	موافقت
نهم	۱۰.۳۷۳	۷۰	۰.۰۰۰	۲.۹۷۱۸۳	۲.۴۰۰۴	۳.۵۴۳۲	موافقت
دهم	۱۰.۱۴۷	۶۸	۰.۰۰۰	۲.۸۸۴۰۶	۲.۳۱۶۹	۳.۴۵۱۲	موافقت

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

نتایج بررسی‌های آماری ضمن رد فرضیه صفر آزمون‌های مربوط به تمامی عوامل و سؤالات نشان می‌دهد، تعاریف و مفاهیم مربوط به آنها مورد موافقت عمومی خبرگان قرار گرفته است.

۲-۵. رتبه‌بندی عوامل از نظر پرسش‌شوندگان

با توجه به نتایج به دست آمده، حال سؤال این است که از نظر پاسخ‌دهندگان کدام عامل از اولویت بالاتری برخوردار است؟ به عبارت دیگر هر یک از عوامل در چه رتبه‌ای قرار می‌گیرد. برای بررسی این موضوع از آزمون نا پارامتری فریدمن استفاده شده است، در این روش میانگین رتبه‌های مربوط به هر یک از عوامل اصلی محاسبه شده و در جدول (۵) نمایش داده می‌شود، براساس میزان میانگین رتبه‌ها از بزرگ به کوچک می‌توان آنها را رتبه‌بندی کرد.

جدول (۵): نتایج آزمون رتبه‌بندی فریدمن

رتبه عامل	نتیجه آزمون	عوامل
اول	۲.۹۸	تعریف سرمایه پاک
دوم	۲.۴۰	شناخت و تشخیص سرمایه پاک
سوم	۲.۳۵	نقش فرآیند سرمایه پاک در تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی
چهارم	۲.۲۷	تأثیر هیأت نظارت شرعی راهبری شرکتی بر سرمایه‌گذار، سرمایه و سرمایه‌گذاری پاک

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

نمودار (۲): رتبه‌بندی عوامل - آزمون فریدمن

منبع: صادقی پور و همکاران، ۱۳۹۵

نتایج رتبه‌بندی نشان می‌دهد ترتیب اهمیت عوامل به همان ترتیب چینش عوامل در پرسشنامه بوده و عامل مربوط به تعریف عبارت جدید سرمایه پاک، بالاترین اهمیت را بین پرسش‌شوندگان دارا می‌باشد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در راستای عملیاتی کردن مؤلفه‌های مهم، اساسی و مذهبی زکات و خمس^۵ به صورت خوداظهاری و داوطلبانه- برای تک‌تک افراد جامعه به عنوان اشخاص حقیقی انجام شد. پژوهشگران با استفاده از حوزه تخصصی خود (اقتصاد و حسابداری) و با استفاده از قابلیت‌ها و ابزارهای آن، زمینه اجرایی این مهم را نشان دادند. خوشبختانه در بازخوردی که از نتایج پژوهش حاصل شد، این طور به دست آمد که در زمینه موضوع و سؤالات ده‌گانه پژوهش، بین خبرگان و متخصصین امر، نظر مثبت و توافق عمومی وجود دارد. نتایج این پژوهش نشان داد، می‌توان از ابزارهای حسابداری و حسابرسی و تقویت و تجهیز آنها در جهت انجام بهتر و فراگیر تکالیف الهی و واجبات شرعی (مشخصاً زکات و خمس که جنبه اقتصادی دارند) بهره جست. موضوعی که نیاز جامعه امروز بوده و می‌بایست در شقوق مختلف مورد استفاده قرار گیرد. استفاده از علم روز^۶ با حفظ اساس و اصول اسلام- برای نهادینه کردن مؤلفه‌های مذهبی از اولویت‌های اجرایی امروز جامعه اسلامی می‌باشد. رعایت و انجام این مؤلفه‌ها، زمینه‌ساز سعادت و خوشبختی انسان‌ها و جوامع در هر دو جهان را فراهم می‌کند، همان‌گونه که ترک مؤلفه‌های اسلامی، باعث سقوط اخلاقی و همه جانبه جوامع می‌گردد. تک‌تک افراد در قبال سعادت و خوشبختی جامعه خود مسئول هستند و نتایج این پژوهش راهکار عملی حضور مردم را در این خصوص فراهم می‌کند.

همچنین هدف اصلی از انجام پژوهش حاضر، ایجاد بزرگه (بدو ورود سرمایه به چرخه سرمایه‌گذاری) برای افراد جامعه در راستای اهتمام به رسیدگی نمودن به وضعیت وجوهات شرعی اموال و دارایی‌های خود^۷ به صورت خوداظهاری و داوطلبانه- می‌باشد. چرا که بدین وسیله موجبات تزکیه و پاک شدن جان‌ها و اموال و سرمایه‌های آنها فراهم می‌گردد. سودهای کسب‌شده توسط این‌گونه سرمایه‌ها

(سرمایه‌های پاک) نیز پاک بوده و قابل مصرف خواهند بود. به علاوه اثرات اقتصادی و اجتماعی مثبت ناشی از این مهم، همچون کاهش فاصله طبقاتی، توزیع ثروت و کاهش فقر نیز در دسترس می‌باشند. در این راستا به عنوان نمونه تشکیل نهادی در مرکز خرید تضمینی گندم در کشور پیشنهاد می‌گردد تا با سیاست‌های تشویقی مانند اولویت در خرید گندم کسانی که زکات خود را پرداخته‌اند و یا در نظر گرفتن جوایزی برای این افراد، کشاورزان را به پرداخت زکات تشویق کنند و با اطلاع‌رسانی برای فراگیری پرداخت زکات میلیون‌ها تن گندم، از روش‌های هدایت‌گرانه استفاده نموده و به مرور آن را به مسأله‌ای عمومی و کاملاً داوطلبانه بین کشاورزان تبدیل نماید. نکته مهم زمینه‌سازی و اطلاع‌رسانی قبل و حین انجام اینکار است تا از هرگونه اشتباه و اعمال فشار یا سوء استفاده احتمالی، جلوگیری به عمل آید.

یادداشت‌ها

1. Polany
2. Corporate Governance
3. Jan Blluk
۴. إني لأخِذُ مِنْ أَحَدِكُمْ الدِّرْهَمَ، مَا أَرَيْدُ بِذَلِكَ إِلَّا أَنْ تَطْهَرُوا (حرعاملی، ج ۹، ص ۴۸۴، ح ۱۲۵۴۲).
۵. إِنْ مَوَالِي أَسْأَلُ اللَّهَ صَلَاحَهُمْ أَوْ بَعْضَهُمْ قَصَرُوا فِيمَا يَجِبُ عَلَيْهِمْ فَعَلِمْتُ ذَلِكَ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَطْهَرَهُمْ وَأَزْكِيَهُمْ بِمَا فَعَلْتُ فِي عَامِي هَذَا مِنْ أَمْرِ الْخُمْسِ فِي عَامِي هَذَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى (خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) (حرعاملی، ج ۹، ص ۴۸۴، ح ۱۲۵۴۲).
6. Thomas Piketty
7. Schiler
8. Niall Ferguson
9. Agency Theory
10. Agency Problem
11. Jensen & Mechling
12. Agency Problem
13. Friedman
14. Cadbury Report
15. Keasiy & Right
16. Tricher
17. Accounting & Auditing Organization For Islamic Financial Institution
18. OECD
19. Chapra & Ahmad

20. Naval Qassim et al
21. IFSB
22. BNM
23. Content Validity Ratio
24. Lavosh
25. Likert

کتابنامه

قرآن کریم.

- استیگلیتز، جوزف (۱۳۹۱)، سقوط آزاد (بازارهای آزاد و افول اقتصاد جهانی)، مترجمان: محمدناصر شرافت‌جهرمی و رسام مشرفی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- انصاری، عبدالرحمن و مصطفی آخوندی (۱۳۸۰)، بررسی تاریخی و فقهی خمس و فتاوی‌ای حضرت امام خمینی (ره) و چهارده تن از مراجع تقلید، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- پیکتی، توماس (۲۰۱۳)، سرمایه در قرن بیست و یکم، مترجم: اصلاان قودجانی، تهران: طرح نقد، چاپ اول.
- تاری، فتح‌الله و سمیه جعفری (۱۳۹۳)، «تأثیر خمس بر مصرف و سرمایه‌گذاری رهیافتی از الگوی کالدور» پژوهش‌های اقتصادی، شماره ۵۵، صص ۱۳۷-۱۵۶.
- تفضلی، فریدون (۱۳۷۶)، اقتصاد کلان، نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی، تهران: نی.
- توتونچیان، ایرج (۱۳۷۹)، پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه‌داری، تهران: توانگران.
- ثقفی، علی (۱۳۹۳)، نظریه‌های حسابداری، تهران: انجمن حسابداری ایران و نشر ترمه.
- جابری، علی‌اکبر (۱۳۸۹)، استانداردهای بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی، تهران: مدیریت بررسی‌های فنی و حرفه‌ای سازمان حسابرسی، شماره ۱۶۴.
- چپرا، عمر و حبیب احمد (۲۰۰۲)، حاکمیت شرکتی در مؤسسات مالی اسلامی، مترجم: حسین میثمی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- حاج‌شیرازی، امیر (۱۳۸۹)، کلیات خمس - خمس ارباب مکاسب، قم: راز نهران.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل‌البیت.
- حساس‌یگانه، یحیی (۱۳۹۱)، فلسفه حسابرسی، تهران: علمی و فرهنگی.
- دشتی، محمد (۱۳۸۲)، تفسیر نهج‌البلاغه، قم: آل‌علی (ع)، نامه ۲۵ و ۲۶.
- دیگان، آنرمن و جفری کریگ (۱۹۸۰)، تئوری حسابداری مالی، مترجم: علی پارساییان، تهران: چشمه.

- ریاضی، حامد و مصطفی ملکی (۱۳۸۸)، مبانی مدیریت سرمایه‌گذاری مالی، تهران: سایه گستر.
- زرگر نژاد، غلام‌حسین (۱۳۷۸)، تاریخ صدر اسلام، تهران: سمت.
- شیلر، رابرت (۱۳۹۳)، رد پیشنهاد بیکتی، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۳۲۰۸.
- صادقی پور، علی، سعید فراهانی فرد و رضا غلامی جمکرانی (۱۳۹۵) «مدل مفهومی سرمایه‌گذاری پاک با تأکید بر راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی قم واحد علوم تحقیقات.
- عرب‌مازار یزدی، محمد، سعید محسنی نیا و سیداحسان حسینی (۱۳۹۱)، «حسابداری در زمینه محاسبه خمس»، تهران: همایش ملی حسابداری ارزشی.
- عظیمی دخت‌شورکی، سیدمحسن و غلامرضا مصباحی مقدم (۱۳۸۷)، مالیات اسلامی و توزیع آن، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- غلامی جمکرانی، رضا، هاشم نیکومرام و فریدون رهنمای‌رودپشتی (۱۳۹۲)؛ «ضرورت چارچوب نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی از منظر خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی»، تحقیقات مالی اسلامی، شماره ۵، ۳۵-۷۲.
- فراهانی فرد، سعید (۱۳۸۶)، نگاهی به فقر و فقرزدایی از دیدگاه اسلام، تهران: کانون اندیشه جوان.
- فرگوسن، نیال (۱۳۹۲)، برآمدن پول - تاریخ مالی جهان، مترجم: شهلا طهماسبی، تهران: پژواک.
- فرزانی، حجت‌اله و مجتبی مرتضی‌زاده (۱۳۹۱)، «نگاهی دیگر به اصول حاکمیت شرکتی متعارف از منظر اسلام»، تهران: همایش ملی حسابداری ارزشی.
- متوسلی، محمود، جعفر عبادی و محمود مشهدی‌احمد (۱۳۹۰)، «اقتصاد ارتدکس مطالعه‌ای در معنا، مفهوم و ویژگی‌های آن»، تحقیقات اقتصادی، شماره ۹۷، صص ۱۷۱-۲۰۱.
- محسنی‌گرگانی، احمد (۱۳۸۰)، زکات در اسلام، تهران: پیام مهدی (ع).
- مرعشی نجفی، سیدشهاب‌الدین (۱۳۶۸)، توضیح المسائل، قم: کتابخانه عمومی مرعشی نجفی.
- مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۸۰)، برگزیده تفسیر نمونه، قم: دارالکتاب الاسلامیه، جلد دوم.
- مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۹۱)، توضیح المسائل، قم: امام علی بن ابی‌طالب (ع)، چاپ ۴۷.
- میرمعزی، سیدحسین (۱۳۸۴)، اقتصاد کلان با رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

مدل مفهومی سرمایه‌گذاری پاک با تأکید بر راهبری شرکتی با رویکرد اسلامی ۲۱۷

نجفی، ابراهیم، سدیدی، مهدی و یحیی حساس یگانه (۱۳۹۰) دکترین حسابداری در اسلام، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

نمازی، حسین و یدالله دادگر (۱۳۹۰)، اقتصاد متعارف، اقتصاد ارتدکس و اقتصاد اخلاق مدار، تهران: شرکت سهامی.

ورهرامی، ویدا، جابر لایق گیلگو و وحید لایق گیلگو (۱۳۹۵)، «تأثیر زکات بر توزیع درآمد در ایران طی سال‌های ۱۳۸۰ ° ۱۳۹۰»، جستارهای اقتصادی، شماره ۲۵، صص ۹-۲۶.

همت‌فر، محمود، محمد اصلانی و فاطمه لطفعلیان (۱۳۹۱)، «الگوی حاکمیت شرکتی اسلامی»، حسابرس، شماره ۵۹، صص ۱۱۶-۱۲۴.

<http://www.halalworldinstitute.org>

<http://www.daraian.com>

<http://www.alef.ir>

The Conceptual Model of Clean (Pak) Investment, with Emphasis on the Corporate Governance in an Islamic Approach

Ali Sadeghipour*

Saeed Farahani Farhad**

Reza Gholami Jamkarani***

Received: 27/01/2017

Accepted: 15/06/2017

According to the explicit words of the Quran and Hadith, payment of religious obligations, especially *Zakat* and *Khums*, by community members can, in addition to the distribution of wealth among needy people and reduction in poverty and social gaps, purify people and their property. On the other hand, one of the most common sources of acquiring wealth is to employ financial capital in the modern corporate-based economy. If investment and acquiring profits are done through clean (*pak*) capital, the possession of profits by investors is *Halal* (permitted). So, in this article, we define *Pak* capital, and express the strategy to achieve it and the role of corporate governance in this regard. To do this, by studying the theoretical basis and the data obtained from submitted questionnaires, using interpretive and analytical methods and logical inference, an ultimate conceptual model was designed. The final questionnaire was distributed among religious experts and academics and then the comments of 71 experts were gathered and analyzed. This was done by SPSS software. The findings of this research indicate that there is a consensus on the definition of *Pak* capital and the strategy to achieve it. The existing regulatory and directional tool in corporate governance and Shariah Supervisory Board make the purification of capital possible. To achieve this, the necessity of regulating and codifying accounting and auditing has been confirmed by experts.

Keywords: Pak Capital, Pak Investment, Zakat, Khums, Corporate Governance in Islamic, Approach

JEL Classification: M41, M42, M48

---

* Graduate Student of Accounting, Islamic Azad University of Qom, alispoor@gmail.com

** Associate Professor, Faculty of Economics and Management, Qom University, (Corresponding Author), saeed.farahanifard@gmail.com

*** Assistant Professor, Department of Financial and Accounting Management, Islamic Azad University, Qom Branch, gholami@qom-iau.ac.ir